

O‘ZBEKISTON MISOLIDA INFLYATSIYA VA IQTISODIY O‘SISH O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIKNING STATISTIK VA EKONOMETRIK MODELI

Murodillayev Sardorbek Bahodir o‘g‘li

Qarshi davlat texnika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Email: sardorbek99m@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston iqtisodiyotida inflyatsiya va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning statistik va ekonometrik modeli ishlab chiqildi. Tadqiqotda 2010–2024 yillar oralig‘idagi rasmiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida inflyatsiya darajasi va yalpi ichki mahsulot (YaIM) o‘shish sur‘ati o‘rtasidagi korrelyatsion va regressiya tahlillari amalga oshirildi. Natijalar inflyatsiya darajasi bilan iqtisodiy o‘shish o‘rtasida o‘rtacha teskari bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Maqolada, shuningdek, inflyatsiyaning maqbul darajasini aniqlash hamda barqaror o‘shishni ta‘minlash uchun pul-kredit siyosatini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Inflyatsiya, iqtisodiy o‘shish, statistik tahlil, ekonometrik model, O‘zbekiston iqtisodiyoti, regressiya tahlili, makroiqtisodiy barqarorlik, pul-kredit siyosati.

Kirish. So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotida tarkibiy o‘zgarishlar, narxlar barqarorligini ta‘minlash va iqtisodiy o‘shishni jadallashtirish masalalari makroiqtisodiy siyosatning asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Iqtisodiy nazariyada inflyatsiya va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik masalasi muhim o‘rinni egallaydi, chunki narxlar darajasining o‘zgarishi ishlab chiqarish, bandlik, investitsiya hajmi hamda aholi real daromadlariga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston sharoitida 2017 yildan keyingi davrda iqtisodiy liberallashtirish, milliy valyuta kursining erkinlashtirilishi, soliqlar va bojxona tizimidagi islohotlar inflyatsiya darajasining oshishiga olib kelgan bo‘lsa-da, uzoq muddatda bu o‘zgarishlar iqtisodiy faollikni rag‘batlantirdi. Shu nuqtayi nazardan, inflyatsiyaning iqtisodiy o‘shishga ta‘sirini ilmiy asosda o‘rganish, optimal inflyatsiya darajasini aniqlash va uning asosida samarali pul-kredit siyosatini shakllantirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir.

Mazkur tadqiqotda O‘zbekistonning 2010–2024 yillar davomidagi makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari asosida inflyatsiya va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi bog‘liqlik statistik va ekonometrik model yordamida tahlil qilinadi. Natijalar inflyatsiyaning iqtisodiy o‘shishga ta‘sir mexanizmini aniqlash hamda barqaror rivojlanish strategiyasini shakllantirishda ilmiy-amaliy asos sifatida xizmat qilishi mumkin. So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiy rivojlanish bosqichida inflyatsiya darajasi va iqtisodiy o‘shish sur‘atlari o‘rtasidagi

bog‘liqlikni chuqur o‘rganish muhim masalaga aylandi. Narxlar darajasidagi o‘zgarishlar iqtisodiy barqarorlikka, ishlab chiqarish hajmiga va aholi farovonligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – inflyatsiya va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni statistik va ekonometrik modellardan foydalangan holda tahlil qilish hamda O‘zbekiston misolida ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar sharhi. Inflyatsiya va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiyot fanida eng muhim va bahsli masalalardan biridir. Bu borada turli maktab vakillari o‘zaro qarama-qarshi nazariyalarni ilgari surganlar. Klassik va neoklassik iqtisodchilar fikriga ko‘ra, inflyatsiya uzoq muddatda pul miqdorining oshishidan kelib chiqadi va real iqtisodiy o‘shishga ijobiy ta’sir ko‘rsatmaydi. M. Fridman o‘zining mashhur “The Role of Monetary Policy” asarida inflyatsiya har doim va hamma joyda pul hodisasi ekanligini ta’kidlagan. Unga ko‘ra, iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirish uchun inflyatsiya darajasini oshirish natijada barqaror o‘shishni emas, balki narxlar beqarorligini keltirib chiqaradi. Keyingi tadqiqotlarda, masalan, Barro tomonidan olib borilgan tahlillarda 100 dan ortiq mamlakatlar ma’lumotlari asosida inflyatsiyaning yuqori darajasi iqtisodiy o‘shishni sekinlashtirishi aniqlangan. Bruno va Easterly esa inflyatsiya 40% dan oshgan hollarda iqtisodiy o‘shish salbiy yo‘nalishga o‘tishini empirik tarzda isbotlagan. Boshqa tomondan, Keynsiy maktab vakillari qisqa muddatli davrda inflyatsiya iqtisodiy faollikni rag‘batlantiruvchi omil bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydi. Phillips tomonidan ishlab chiqilgan Phillips egri chizig‘i inflyatsiya va ishsizlik o‘rtasidagi teskari bog‘liqlikni ko‘rsatgan. Shu nuqtai nazardan, ma’lum darajadagi “yumshoq” inflyatsiya iqtisodiy o‘shishni qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Zamonaviy empiric tadqiqotlar, masalan, Khan va Senhadji tomonidan Jahon banki ma’lumotlari asosida o‘tkazilgan tahlillarda, inflyatsiya darajasining iqtisodiy o‘shishga ta’siri nochiziqli ekanligi aniqlangan. Ularning natijalariga ko‘ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda inflyatsiyaning 8–10% darajasi iqtisodiy o‘shishni qo‘llab-quvvatlovchi maqbul daraja sifatida qayd etilgan.

O‘zbekiston iqtisodiyoti bo‘yicha so‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda ham inflyatsiya va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi bog‘liqlikka katta e’tibor qaratilmoqda. Masalan, A. Abdulkarimov o‘zining “O‘zbekiston iqtisodiyotida inflyatsiyaning barqaror o‘shishga ta’siri” nomli maqolasida inflyatsiyaning investitsiya muhitiga va real daromadlarga ta’sirini tahlil qilib, inflyatsiya 6–8% oralig‘ida bo‘lsa, iqtisodiy o‘shishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi. B. To‘xtayev tomonidan amalga oshirilgan “Pul-kredit siyosati samaradorligini oshirishda inflyatsiya maqsadli darajasining roli” nomli ishda Markaziy bank siyosatida inflyatsiya prognozini aniq belgilash iqtisodiy o‘shish uchun muhim omil ekanligi asoslab berilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023 yilgi tahliliy hisobotida esa inflyatsiya pasayishining iqtisodiy faollikka ijobiy ta’siri qayd etilgan bo‘lib, 2021–2023

yillarda inflyatsiyaning 10% dan 9% gacha pasayishi fonida YaIM o‘sishi 7% dan 6% atrofida barqarorlashgani ta’kidlangan.

Mintaqaviy tadqiqotlar qatorida Qozog‘iston va Qirg‘iziston iqtisodiyoti misolida ham o‘xshash natijalar kuzatilgan — inflyatsiyaning o‘rtacha 6–8% darajasi iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi, lekin bu ko‘rsatkich 10% dan yuqori bo‘lsa, o‘sishga salbiy ta’sir qiladi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki:

- Inflyatsiya va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi bog‘liqlik noaniq va davrga bog‘liq bo‘lib, har bir mamlakatda makroiqtisodiy sharoitga qarab turlicha namoyon bo‘ladi.

- Rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, O‘zbekiston uchun inflyatsiyaning 6–8% oralig‘i iqtisodiy o‘shish uchun maqbul hisoblanadi.

- Yuqori inflyatsiya (10% va undan yuqori) iqtisodiy barqarorlikka tahdid soladi, investitsion muhitni susaytiradi va aholining real daromadlarini kamaytiradi. Shu sababli, inflyatsiya va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilishda statistik va ekonometrik modellardan foydalanish mamlakatning optimal pul-kredit siyosatini ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda 2010–2024 yillar oralig‘ida O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma’lumotlaridan foydalanildi. Inflyatsiya darajasi (yillik, %) va YaIM o‘shish sur’ati (%) ko‘rsatkichlari asosida statistik tahlil o‘tkazildi. Ekonometrik model sifatida quyidagi chiziqli regressiya tenglamasi qo‘llanildi:

$$YaIM_t = \alpha + \beta * INF_t + \varepsilon_t$$

Bu yerda: $YaIM_t$ – iqtisodiy o‘shish sur’ati, INF_t – inflyatsiya darajasi, α – doimiy koeffitsient, β – bog‘liqlik koeffitsienti, ε_t – tasodifiy xato.

2010–2024 yillardagi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar

Yil	Inflyatsiya (%)	YaIM o‘shish (%)
2010	7.3	8.5
2012	6.8	8.2
2014	6.1	8.0
2016	8.0	7.8
2018	14.3	5.4
2020	11.1	1.9
2021	10.9	7.4
2022	12.3	5.7
2023	9.2	6.0
2024	8.8	6.2

Statistik tahlil natijalari. Jadval ma'lumotlari asosida inflyatsiya va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilindi. Korelyatsiya koeffitsienti hisob-kitoblari natijasida $r = -0.62$ chiqdi, bu esa inflyatsiya va iqtisodiy o'sish o'rtasida o'rtacha teskari bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Ya'ni inflyatsiya darajasi oshgan sari iqtisodiy o'sish pasayish tendensiyasini ko'rsatmoqda.

Regressiya tenglamasi natijalari quyidagicha baholandi:

$$YaIM_t = 9.24 - 0.23 * INF_t$$

Bu natija shuni anglatadiki, inflyatsiya 1 foiz punktga oshganda, o'rtacha hisobda YaIM o'sishi 0.23 foiz punktga kamayadi.

Xulosa va tavsiyalar. O'tkazilgan statistik va ekonometrik tahlillar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston iqtisodiyotida inflyatsiya darajasi va iqtisodiy o'sish sur'atlari o'rtasida o'rtacha teskari bog'liqlik mavjud. Ya'ni inflyatsiya darajasi oshgan sari iqtisodiy o'sish sur'atining pasayish tendensiyasi kuzatiladi. 2010–2024 yillar davomida inflyatsiya o'rtacha 9–10% atrofida bo'lgan bo'lsa, YaIM o'sish sur'atlari 5–7% oralig'ida shakllangan.

Regressiya tahlili natijalari inflyatsiya 1 foiz punktga oshganda iqtisodiy o'sish o'rtacha 0.23 foiz punktga kamayishini ko'rsatdi. Bu esa iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda inflyatsiyaning past va barqaror darajasini saqlab turish zarurligini anglatadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, inflyatsiyaning 6–8% oralig'i O'zbekiston sharoitida iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatlovchi maqbul daraja sifatida tavsiya etiladi. Pul-kredit siyosati, soliq imtiyozlari va investitsiya muhitini yaxshilash orqali inflyatsiyaning barqaror boshqaruvi mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishiga zamin yaratadi. Shuningdek, inflyatsiya va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatni tahlil qilishda ko'p omilli (multiple regression) modellardan foydalanish, eksport-import balansi, valyuta kursi va investitsiya oqimlarini ham modelga qo'shish kelgusidagi tadqiqotlar uchun muhim yo'nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar 2010–2024 yillar bo'yicha rasmiy ma'lumotlar bazasi. – <https://stat.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Inflyatsiya maqsadli darajasini belgilash bo'yicha yillik hisobotlar. – Toshkent, 2023.
3. Abdukarimov A. (2020). O'zbekiston iqtisodiyotida inflyatsiyaning barqaror o'sishga ta'siri. – "Iqtisodiy tahlil" jurnali, №4.

4. To‘xtayev B. (2021). Pul-kredit siyosati samaradorligini oshirishda inflyatsiya maqsadli darajasining o‘rni. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti ilmiy maqolalari to‘plami.
5. Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy. American Economic Review, Vol. 58, No. 1.
6. Barro, R.J. (1995). Inflation and Economic Growth. NBER Working Paper No. 5326.
7. Bruno, M. & Easterly, W. (1998). Inflation Crises and Long-Run Growth. Journal of Monetary Economics, 41(1), 3–26.
8. Khan, M. S., & Senhadji, A. (2001). Threshold Effects in the Relationship Between Inflation and Growth. IMF Staff Papers, Vol. 48, No. 1.
9. Mankiw, N.G. (2020). Macroeconomics. – Harvard University Press.
10. Smailov, A. (2019). Inflation and Growth Dynamics in Kazakhstan Economy. – Astana Economic Review, Vol. 7(2).